

Kulturhistorisk rapport

SBM1694 Herredsvejen etape I

De tre felter er vist med gult. Kortbaggrund: Ortofoto 2022 fra Styrelsen for Dataforsyning og Effektivisering

Hørning (Sønder) sogn, Hjlemslev herred, tidl. Skanderborg amt. Sted nr. 16.02.05. Sb.nr. 59.

Kampagne: 23-09-2019 SLKS nr. 19/06370

Udgravning af bebyggelser og gravplads fra yngre romersk og ældre germansk jernalder. Gravpladsen bestod af tre grave og to ligbrændingsanlæg. Gravene lå op ad en overpløjet gravhøj, hvor kanten af den blev dokumenteret i udgravningen. Der blev også registreret enkelte anlæg fra ældre bronzealder og førromersk jernalder.

Undersøgelsen er udført i efteråret 2019 af Museum Skanderborg. Daglig leder Merethe Schifter Bagge.

Indhold

Abstract.....	3
Undersøgelsens forhistorie.....	4
Administrative data.....	5
Topografi, terræn og undergrund.....	5
Målesystem.....	6
Øvrige data.....	7
Udgravningsmetode.....	7
Undersøgelsens resultater.....	8
Den overpløjede gravhøj, Sb. 38 og gravfeltet.....	8
Urnegraven, A240.....	9
Brandpletgraven, A225 og K5.....	10
Jordfæstegraven, A200.....	13
Øvrige anlæg og konstruktioner på gravfeltet.....	15
Jernalderbebyggelsen.....	17
Ældre grubeaktivitet.....	20
Genstande.....	22
Makrofossiler fra jordprøverne.....	22
Sammenfatning.....	23
Fremtidigt arbejde på stedet.....	24
Litteratur.....	24

Abstract

I forbindelse med omlægning af den eksisterende Herredsvej, blev der udgravet tre mindre felter på syd og nord-siden af vejen. Der blev fundet i alt 13 konstruktioner, heraf et muligt hus fra ældre bronzealder P1, samt tre hegn, to ligbrændingsanlæg og syv huse fra yngre romersk jernalder/ældre germansk jernalder. Dertil en jordfæstegrav, en urnegrav og en brandpletgrav fra yngre romersk/ældre germansk jernalder. En ikke tidligere registreret overpløjet gravhøj blev ligeledes bekræftet i udgravningen, men kun kanten af den blev berørt af tracéet. Enkelte gruber dateres til førromersk jernalder.

Konstruktionerne og gravene er dateret ved hjælp af hus- og keramiktypologi samt AMS-dateringer.

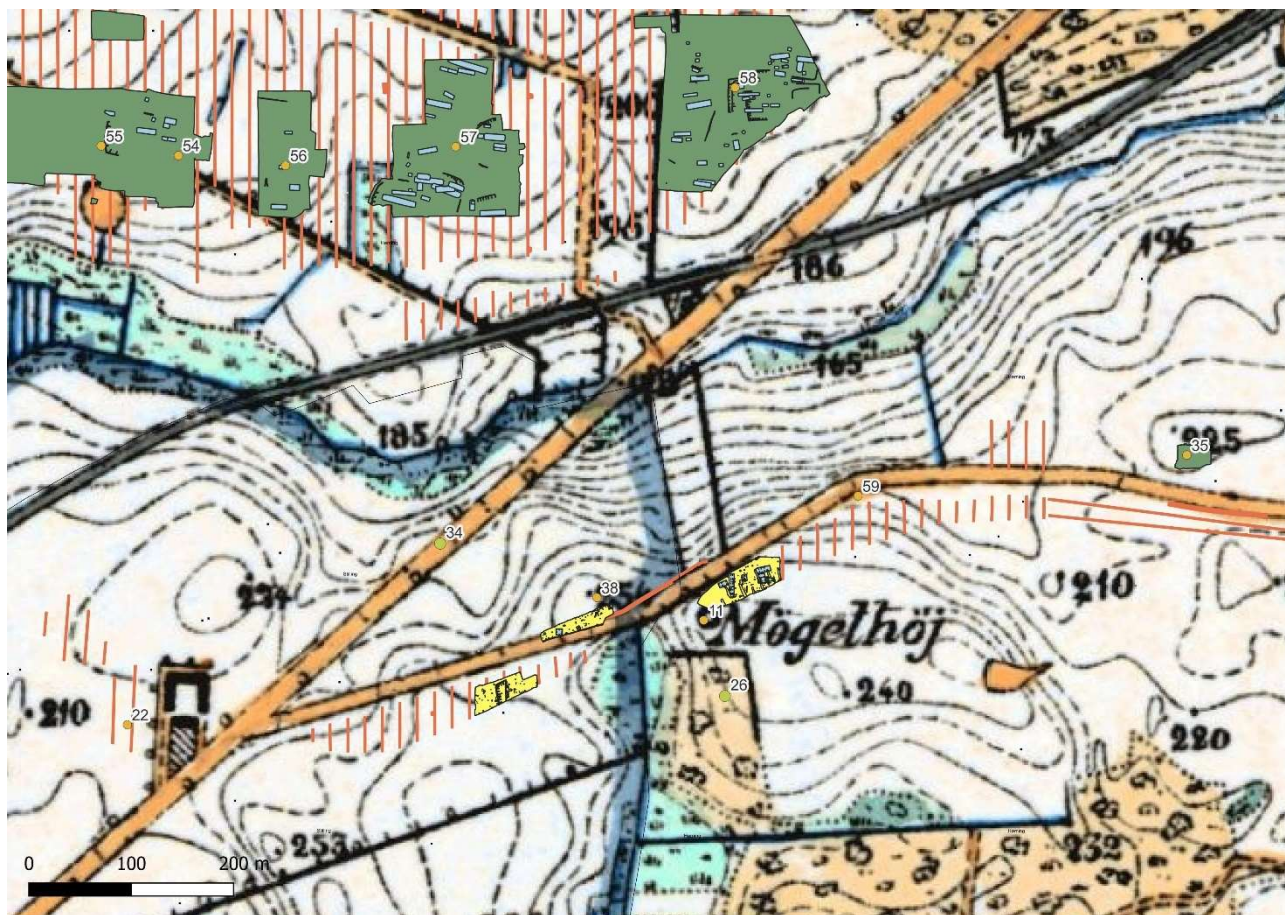

Figur 1: Birgitte er i gang med at udgrave jordfæstegraven A200, og i baggrunden ses den overpløjede gravhøj. Set fra SV.

Undersøgelsens forhistorie

Den systematiske udgravning er baseret på en forundersøgelse (SBM1194 Herredsvejen FU) som er foretaget forud for ny-anlæggelse af Herredsvejen. I forundersøgelsen blev der indstillet 5.853 m² til systematisk, men det endte med, at der kun blev udgravet knap 4400m², pga. svær traktose og ledninger langs vejen.

De tre felter (Fig. 2), hvoraf de to vestligste felter ligger i Stilling Sogn (16.02.09), og det østligste i Hørning Sogn (16.02.05), er placeret forholdsvist højt i landskabet (omkring kote 71-72) øst, vest og nord for en langstrakt slugt.

Figur 2: Oversigtskort hvor udgravningen SBM1194 Herredsvejen etape I er markeret som gule felter. En tynd sort streg markerer sognegrænsen. Forundersøgelsesgrøfter er markeret med orange streg, og øvrige udgravningsfelter tilknyttet andre kampagner er farvet mørk grøn. Sb-numre er tilføjet.

Kortbaggrund: Høje Maalebordsblade fra Styrelsen for Dataforsyning og Effektivisering.

Det midterste felt ligger lige syd for en forhøjning i landskabet, som nærværende udgravning har været med til at bekræfte som en overpløjet gravhøj. Gravhøjen har efterfølgende fået sb.nr 160209-38. Sydvest for det østligste felt ligger en næsten fjernet gravhøj, sb 160205-11, hvori der i slutningen af 1800-tallet skulle være fundet genstande fra stenalderen. Lidt længere mod syd ligger en fredet gravhøj, sb. 160205-26.

På den nordlige side af Sommerbæk er der i forbindelse med en stor erhvervsudstyknings udgravet bebyggelse og gravpladser fra yngre romersk jernalder (SBM1690-1693 Bjertrup Østergård II-V, sb. 16.02.05-lok.nr. 54-58). Slutteligt skal nævnes en gravplads (SBM892 Fregerslev I, sb. 16.02.05-35) længere mod øst, som er dateret til vikingetiden. Gravpladsen er placeret på den nordlige side af Herredsvejen.

Administrative data

Den systematiske udgravning baserer sig på forundersøgelsen af vejtracé i forbindelse med udvidelse og opretning af Herredsvejen syd for Hørning, Skanderborg. Forundersøgelsen blev afsluttet d. 2. september 2019.

Sagsgang:

D. 8. september 2019: Budgettet sendes til godkendelse ved SLKS.

D. 10. september 2019: Budgettet godkendes af SLKS.

D. 18. september 2019: Budgettet godkendes af bygherre.

D. 23. september 2019: Udgravningen starter op.

D. 7. oktober 2019 blev der ansøgt om tilladelse til at udgrave 1300m² i 100m zonen af gravhøjen sb.26.

D. 6. november 2019 blev der givet tilladelse til at grave i 100m zonen.

D. 20. november 2019 afsluttes udgravningen.

Bygherre: Skanderborg Kommune, Teknik og Miljø, Skanderborg Fælled 1, 8660 Skanderborg.
Kontaktperson: Lars Lykke Jensen

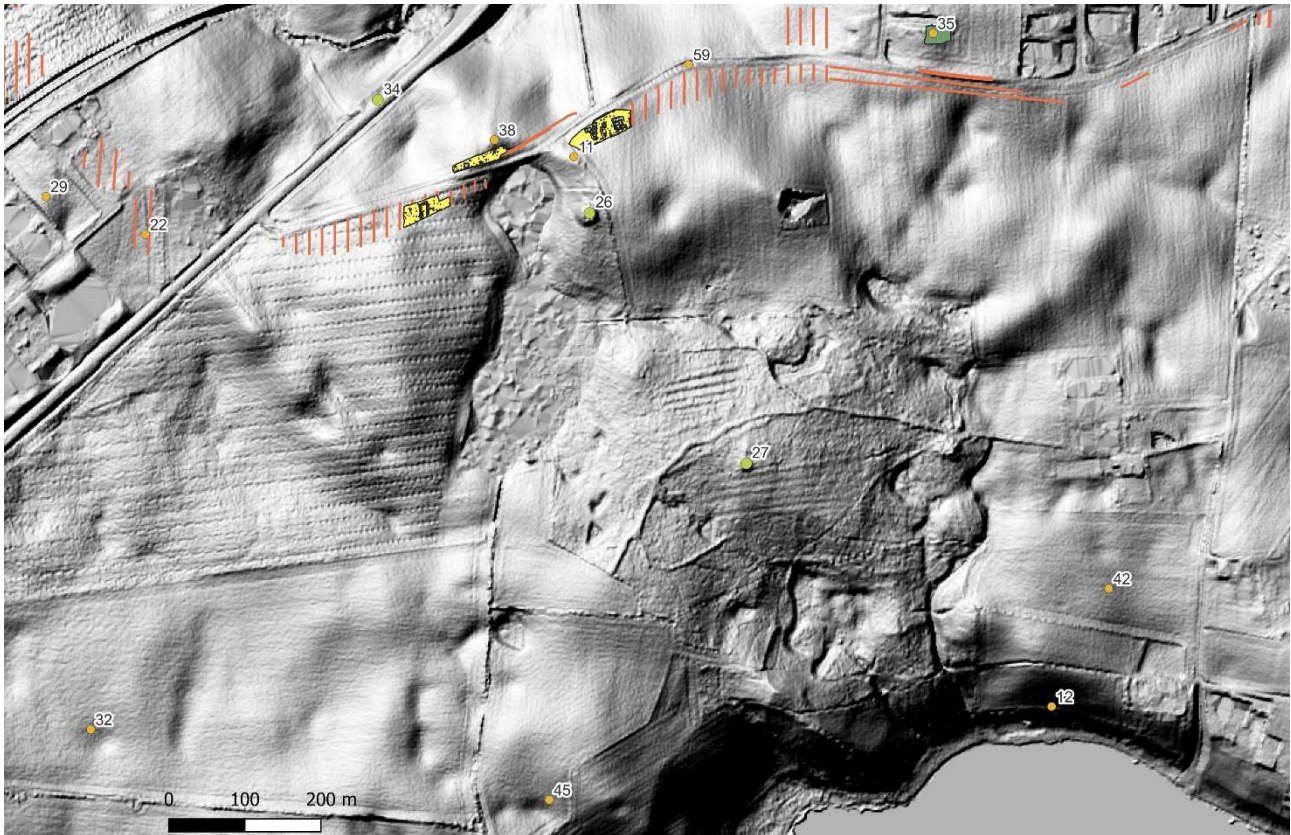
Ansvarlig for undersøgelsen: Museum Skanderborg, Jernbanevej 9, 8660 Skanderborg.

Dokumentationsmateriale bestående af fund, fotos, tegninger og beretning opbevares på Museum Skanderborg, Jernbanevej 9, 8660 Skanderborg.

Topografi, terræn og undergrund

Topografien (Fig. 3) er præget af et bakket morænelandskab med slugter og stejle skrænter ned til Stilling-Solbjerg sø. Herredsvejen er placeret på den mest jævne strækning i landskabet. Ud for det vestligste felt mod syd er der et forholdsvist jævnt plateau som egner sig fortrinligt til en større jernalderbebyggelse. På modsatte side af vejen falder terrænet markant. Det midterste felt ligger jævnt og højt i landskabet, men til alle sider falder terrænet

markant. Det østligste felt strækker sig over en lille bakketop, så terrænet falder til omtrent alle sider. Mod syd og sydøst er der nogenlunde jævnt, og en fortsat bebyggelse kunne meget nemt ligge her.

Figur 3: Lidarkort med de tre udgravningsfelter vist med gult samt visning af sb.numre. Læg desuden mærke til de tydelige øst-vest-gående højryggede agre, som er bevaret inde i nuværende skov. Agrene vidner om at der ikke altid har været skov i dette område.

Undergrunden var primært sandet ler. Nogle steder var det mere gruset eller mere sandet. Langs Herredsvejen var der meget traktose efter landbrugsmaskiner. Særligt i det vestligste felt blev det helt opgivet at rømme af grundet traktosen.

Målesystem

Alle anlæg blev opmålt med GPS i projektionen zone 32, Euref89. Data blev efterfølgende digitaliseret i gis-programmet Mapinfo via ArkDigi. Ved særlige anlæg blev der udlagt lokalt målesystem, hvorefter det blev tegnet i hånden 1:10.

I forbindelse med beretningsarbejdet er mapinfo-filer eksporteret til Qgis, og det er derfor her de afsluttende justeringer i opmålingerne ligger. Mapinfo-filerne ligger i mappen med digitaliseringer, og skal betragtes som rådata.

Øvrige data

Udgravningen af de tre felter blev udført i perioden 23. september til 20. november 2019, dog med en længere pause mellem d. 14. oktober og d. 18. november, hvor der afventes godkendelse til at grave indenfor 100m zonen til gravhøjen sb. 160205-11.

Udgravningsarbejdet blev udført af Cand. Mag. Anders Hagen Mørk, Cand. Mag. Birgitte Bang Madsen og Cand. Mag. Merethe Schifter Bagge (daglig leder).

Maskinen, som var en 25 tons gravemaskine på bånd, blev leveret af KM Maskiner og ført af maskinfører Poul Kragh.

Vejret var præget af en blanding mellem enten overskyet eller let sol, og kun ganske lidt regn. En enkelt frostnat, som ikke gav store problemer.

Udgravningsmetode

Der lægges ud med at tage jord af feltet på den nordlige side af Herredsvejen. Da der ikke må lægges jord ud til siderne, skubbes jorden med tilbage mod øst i en stor dyng. Herefter prioriteres at udgrave de fremkomne grave. Jordfæstegraven A200 tegnes i 1:10 og udgraves med ske. Brandgruben, A225, udgraves med ske, og al jorden medtages til flotering. Det samme sker med Urnegraven, A240. Området ved højfoden, A253, rummer en del sten, som må formodes at være indgået i selve højopbygningen. Stenene renses fri og der registreres en tværbalk ind mod udgravningsfeltets afgrænsning mod nord. Alle anlæg på dette felt undersøges med mistanke om tilknytning til gravfeltet.

Herefter tages jorden af i det vestligste felt og siden det østligste felt, som må deles op i to omgange grundet manglende godkendelse på forstyrrelse af 100m zonen ud for gravhøjen. Begge felter rummer stolper og konstruktioner, der måles op, og størsteparten undersøges, dvs. snittes, tegnes og evt. fotograferes. Alle fund er samlet ind.

Der er anvendt følgende A-numre: A200-A764, dertil er der overført 10 A-numre fra forundersøgelsen.

Der er anvendt følgende K-numre: K1-K13

Der er anvendt følgende X-numre: X24-X235

Der er anvendt følgende T-numre: T8-T27

Der er anvendt følgende F-numre: F33-F346

Undersøgelsens resultater

Der blev registreret i alt 576 anlæg på udgravningen. Heraf 362 stolpehuller, 89 fyldskifter, 58 naturfænomener, 25 gruber, 18 der udgår, 9 sten/stenspor, 7 agerrener, 3 grave, 2 recente forstyrrelser samt kanten af en gravhøj.

AMS-dateringer, hustypologi og genstande peger på, at der er spor efter flere oldtidsperioder; yngre stenalder, ældre bronzealder, yngre jernalder og historisk tid.

I det følgende vil resultaterne blive gennemgået med udgangspunkt i den overpløjede gravhøj og dets omgivelser. Herefter fremlægges jernalderbebyggelsen.

Den overpløjede gravhøj, Sb. 38 og gravfeltet

I den nordlige kant af feltet, der ligger nord for Herredsvejen, blev der observeret et kulturlag, som må formodes at være de sidste rester af højfylden fra sb.38 (Fig. 4 og 5). Kulturlaget, kaldt A253 lag 3, rummer en hel del flintaffald (61 flintafslag), seks stykker ildskørnet flint, to knuder, en flække, et stykke med retouche og to skrabere. Dertil et mindre sideskår af stenalderkarakter og et fragment af en knusesten i granit. I fylden, som bestod af mørkt brunt/sortbrunt homogent humøst muld med enkelte trækulsnister, var der også iblandet en del sten. De største målte omkring 40-50 cm i diameter.

Ca. 12 m af bredden og op til 1,7 m af højfoden var synlig i udgravningsfeltet. I pløjelaget mod nord, var der pløjet større sten op. De største blev målt ind, og selve den formodede højfod ude i marken blev også målt ind, og gravhøjen blev oprettet i FF. Oprindeligt har højen haft en diameter på ca. 23 m. Pløjejorden over højen blev afsøgt med metaldetektor uden resultat.

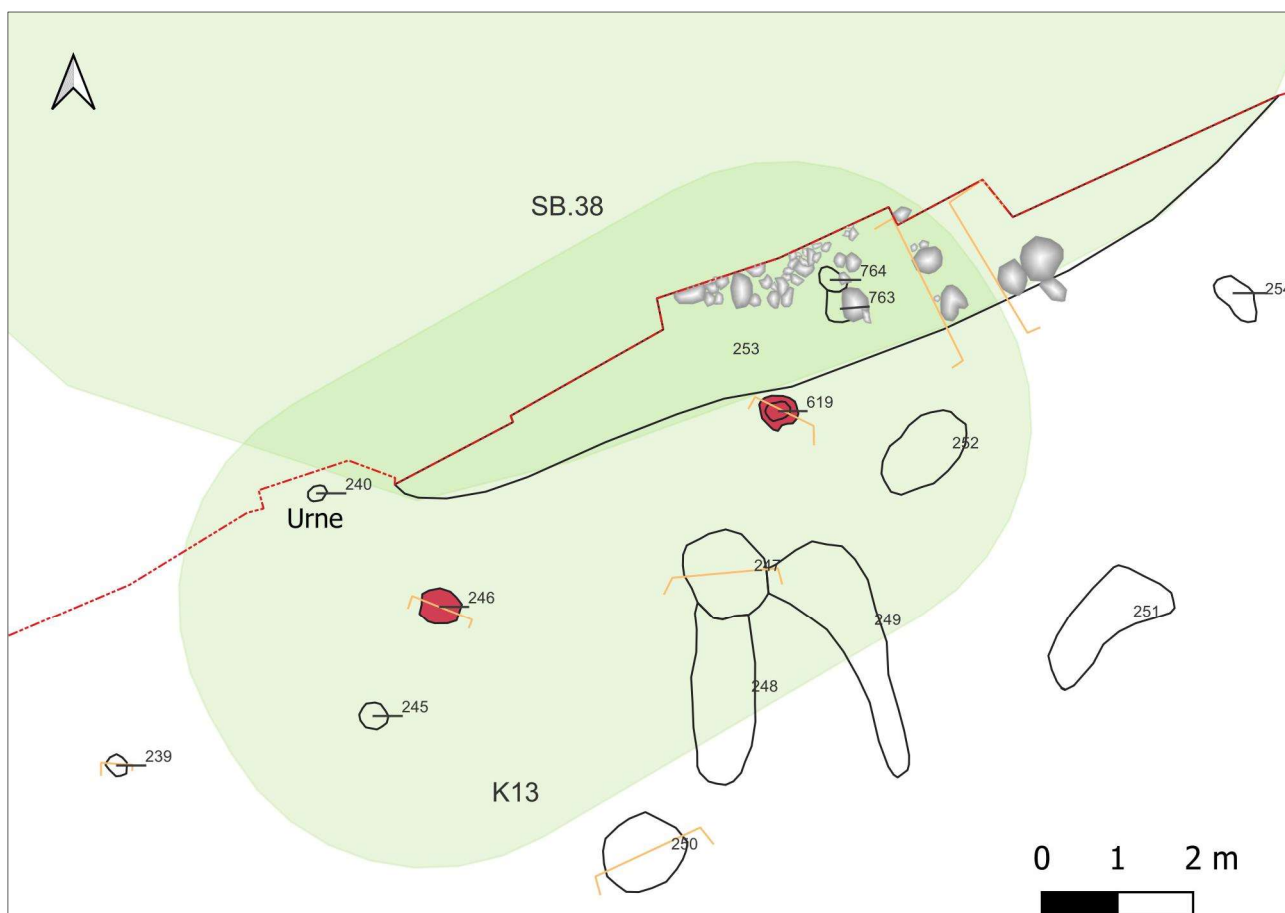
Figur 4: Billede af højfoden med den overpløjede høj i baggrunden. I mellem stenene i højfylden, lag 3, blev der fundet en del flintaffald og genstande fra yngre stenalder. I profilen kan man forholdsvis tydeligt se opdelingen mellem det øvre pløjelag og det nedre højfyld. Der var ikke spor efter tørv i lag 3. Set fra Syd.

Umiddelbart virker det til, at stenene, som har været en del af højens opbygning, kan have beskyttet bunden af gravhøjen fra total destruktions, men da der ligger større sten i pløjelaget ude på marken, er den tydeligvis under destruktions.

Urnegraven, A240

Lige i kanten af gravhøjen mod sydvest, blev der fundet de nederste 5 cm af en urne, A240 (Fig. 5 og 6). Det niveau hvor urnen blev fundet var kun 41 cm under pløjjordens top, hvilket vil sige, at karrets øverste del er pløjet væk.

Selve karbunden lå i 41 fragmenter. Karret var tyndvægget, mørkt brunt, fint magret og meget afglattet.

Figur 5: Oversigt over urnens placering i forhold til det formodede område af gravhøjen, Sb.38.

Brændte knoglefragmenter lå inde i urnen, men der blev også fundet lidt spredte fragmenter i fylden omkring, hvilket må formodes at være sket i forbindelse med destruktions af urnen. De spredte fragmenter, 8 stk., er indsamlet separat (X60). Knoglerne inde i urnen vejede ca. 310g (X61 og X124), hvor største fragment målte 4 x 3,5 cm. Knoglerne var så stærkt fragmenterede, at kun enkelte dele kunne bestemmes. Der er tale om hvirvelfragmenter fra menneske og et stort pattedyr (enten kvæg eller hest). Hvirvel fra mennesket stammer fra 2. halshvirvel og tilstedeværelsen af osteofytter på dens axis sandsynliggør, at der er tale om et ældre individ (analyse udført af Jakob Kveiborg, Moesgård Museum).

Imellem de brændte knogler fra menneske og dyr, lå der også fem små fragmenter (største stykke: 8x10mm) fra en ornamenteret benkam, X235, som havde været med på ligbålet. Ornamentikken består af skråstregsudfyldte trekanter og koncentriske cirkler med en prik i midten. Denne type ornamentik kendes bl.a. fra benkamme der er fundet i våbenofringerne i Illerup Ådal og fra brandgrave ved Firgårde. Begge steder dateres disse kamme til yngre romersk jernalder.

Figur 6: A240: Urnegraven. A: afrenset flade omkring urnen og med gravhøjen bagved. B: Urnen som den så ud i fladen. C: Urnebunden. D: De ornamenterede kam-fragmenter.

Brandpletgraven, A225 og ligbålsanlæg, K5

Knap 20 meter sydvest for gravhøjens fod blev der fundet en brandpletgrav (Fig. 7, 8 og 9) omgivet af fire stolper (K5), som formodentlig har ageret støtte for et ligbål.

K5 er SV-NØ-orienteret og måler 2 x 2,2 m. Stolperne (A223, A224, A228, A229) er kun gravet få cm ned i undergrunden og haft en bredde på 20-31 cm. Dvs. et ret spinkelt anlæg, men formodentlig stabil nok til at kunne holde sammen på et ligbål. Fyldjorden i stolpehullerne er let sandet ler, som i de fleste tilfælde kun ganske svagt adskiller sig fra undergrunden i orangebrune farver. A224 ses dog som en trækulsholdig plet.

Midt imellem de fire stolper lå brandpletten, A225. I fladen var nedgravningen oval og målte ca. 65 x 47 cm. Gruben var gravet 18 cm ned i undergrunden og havde en jævn, flad bund.

Opfyldet bestod af tre lag:

1: Mørkt gråt sandet ler med en del trækul og små stykker opløst, hvidbrændt knogle.

1a: Lidt som lag 2, blot med knoglefragmenter (hvidbrændt), trækul samt gul lerklat. Evt. mere del af lag 2. Diffust afgrænset.

2: Lyst gråbrunt let sandet ler med enkelte meget små stykker hvidbrændt knogle, lidt trækul. Al jorden (X27 og X120) fra brandplettens lag 1 og overgang til lag 2 blev sendt til flotering. Den kursoriske gennemgang af prøverne viste, at der i X27 (lag 1/2) lå fem havrekerner og noget trækul. I X120 (lag 1) lå ti havrekerner, nogle uidentificerede frø og en hel del trækul og brændt knogle.

Figur 7: Brandpletten, A225, set i profil med indridset tolkning. Set fra SØ

Figur 8: De to gravgaver fra brandpletten, A225. Til venstre ses karret, X24, som det lå efter let afrensning. Der ses stadig lidt knogle mellem skårene. Til højre ses de røde glasperle, X233. Begge gravgaver har spor efter stærk ildpåvirkning.

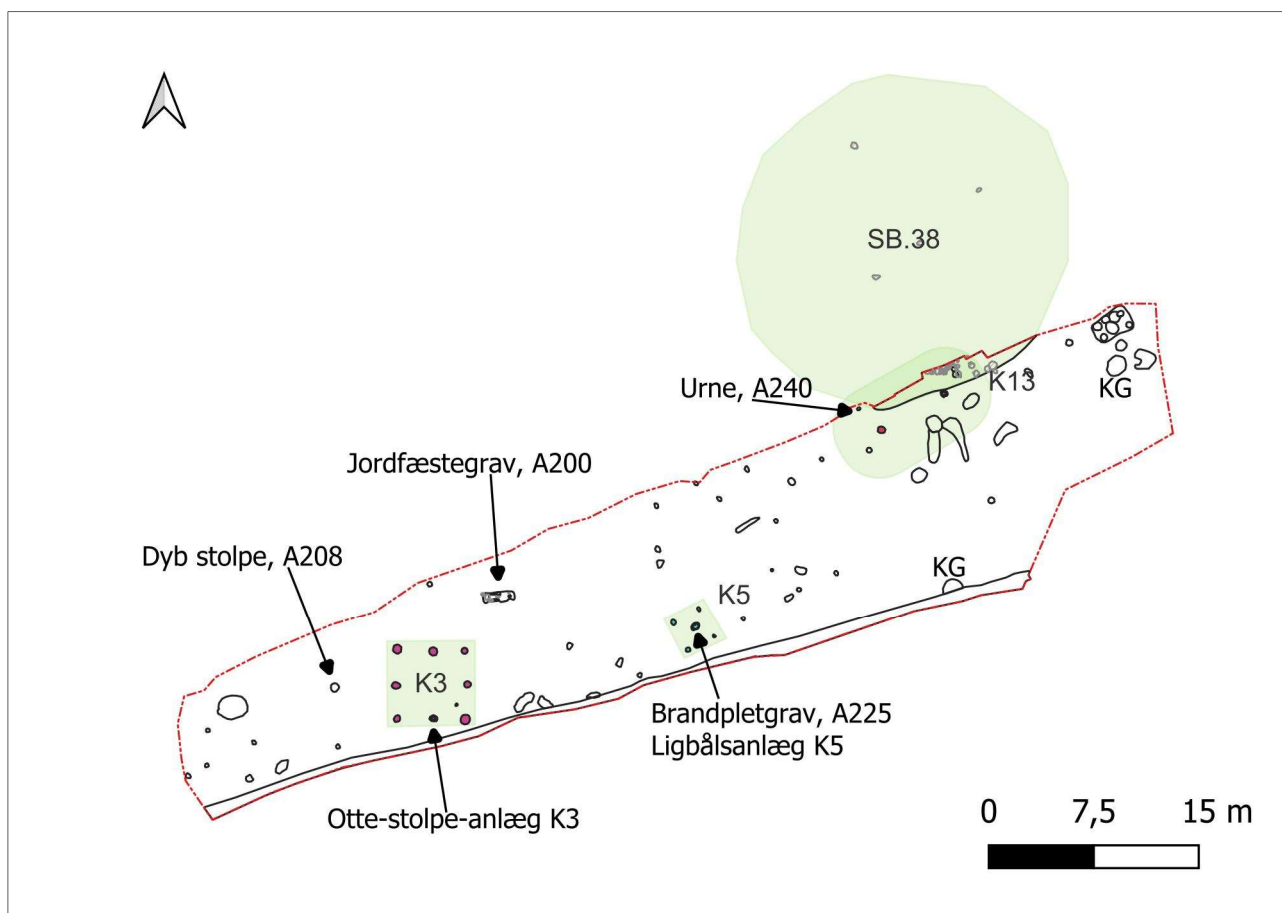
I brandpletten lå et stærkt sintret lille kar (X24+X120) og en sintret glasperle (X233).

X24 er størsteparten af en mindre hankekop med en bunddiameter på 4 cm og en bevaret karhøjde på 3,5 cm, men den har nok været et par cm højere end det. Koppen er fint magret, tyndvægget med en indadbøjet, afrundet rand. Der ses spor efter en hankafsats, men det kan ikke udelukkes, at det i stedet er spor efter en vulst/knop da der ikke er flere hankefragmenter. Koppen er sintret og forvredet, hvilket tyder på høj varme.

X233 er en lille rørformet, rød, mat glasperle, som tydeligt har været med på bålet, da den er helt boblet op i den ene side. Perlen måler 6 x 4 mm.

Al brændt knoglemateriale er fundet i floteringsresten, og der er tale om ca. 40 gram knogle (X122), hvoraf største stykke måler 1,5 x 1 cm. Der er således tale om et stærkt fragmenteret materiale. Ingen af knoglerne kan bestemmes til specifikt element, dog synes der ud fra knoglernes struktur at være tale om menneske (bestemt af Jakob Kveiborg).

Der er foretaget to AMSdateringer på materiale (havre og korn) fra graven: AAR 33273 og AAR 33284. Begge prøver havde desværre en ugyldig datering. Ud fra karret og glasperlen dateres graven forsigtigt til yngre romersk jernalder/ældre germansk jernalder.

Figur 9: Gravfeltet på den nordlige side af Herredsvejen. Gravhøjens omrids er markeret udenfor udgravningsfeltet. KG står for kogestensgrube.

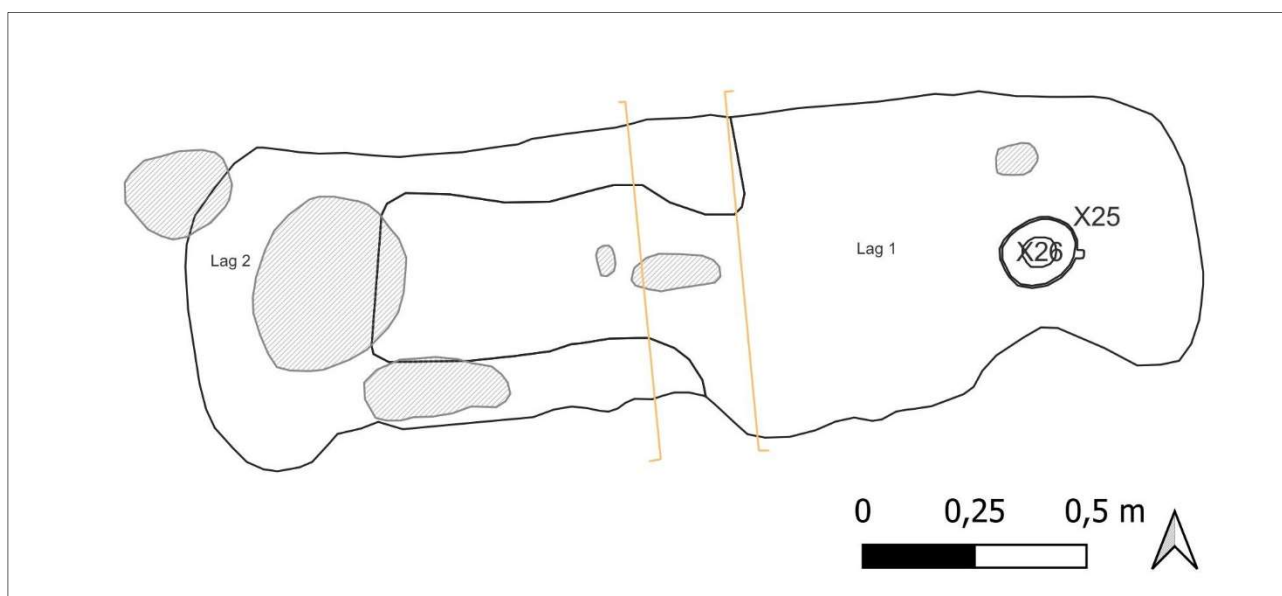
Jordfæstegraven, A200

Ca. 14 m vest for brandpletten A225, blev der fundet en jordfæstegrav, A200 (Fig. 1, 9, 10 og 11). Graven er omtrentlig Ø-V-orienteret. Nedgravningen er rektangulær med afrundede hjørner, men er med noget irregulær/bølget afslutning mod syd. Graven er 227 cm lang og 71 cm på det bredeste sted. Det er den absolutte sidste rest af jordfæstegraven, som i profil viser en dybde på 16 cm, med skrå sider og omtrent flad bund. Den flade bund måler kun 30 cm i bredden, og med den smalle bredde har der formentlig ikke stået en kiste, men personen må have været lagt i hullet, måske blot svøbt i et klæde.

Jordfæstegrav

En jordfæstegrav er en grav, hvor den døde begravnes ubrændt. Den døde var ikke altid lagt i en kiste, men kunne ligge i et gravkammer af træ eller sten, en båd, en vogn - eller helt uden kiste.

Den måde man begraver folk på ændrer sig gennem tiden, og frem til middelalderen, hvor kristendommen slog igennem, var det almindeligt at blive begravet med gravgaver - tit i form af personlige ting og madvarer.

Figur 10: Plantegning over jordfæstegraven, A200.

I den østlige ende var der allerede i fladen to kar synlige. I felten blev det andet kar dog først observeret på et senere stadie, hvilket skyldes, at det ene kar stod indeni det andet kar. På

planen herover er X26 derfor indtegnet efterfølgende, som en vejledende illustration af hvor den blev fundet.

X25, er en uornamenteret skål med hank. Karhøjden er 9,5 cm, randiameteren på ca. 15,5 cm. Bund diameter kan ikke måles, da bunden var så porøs, at den ikke kunne samles. Hanken er på det nærmeste båndformet og er sat skævt på karret. Nuancen er lys rødbrunt, den er fint magret og har en let ujævn overflade. Randen er lige, tynd og afrundet.

X26, er en sortbrændt, ornamenteret vase som stod på hovedet ned i et andet kar, X25. Da der kun var bevaret op til ca. 15 cm af graven er det kun halsen af vasen som er bevaret, samt enkelte skår fra karbunden, som sandsynligvis er faldet ned under gravens nedbrydelse. Vasens rand er tynd og ganske let udadbøjet, men er ellers ret så ramponeret ved randmundingen. Rand diameter er 9 cm. Bevaret højde: 10 cm. Ornamentikken består af to omløbende forhøjede bånd hvorpå der ses svage, skrå, parallelle furer. Der er 2,5 cm imellem båndene og 2 cm op til randmunding fra det første bånd. Under de to bånd ses ca. 2,5 cm længere nede endnu to bånd, disse ligger tættere med kun 1 cm imellem 'toppene' på båndene. Det øverste bånd er ornamenteret med små grubeindtryk, mens det andet, som kun er delvist bevaret ser ud til at være jævn og uden ornamentik. Disse to nederste bånd er min. to steder afbrudt af en oval forhøjning. Den ovale forhøjning er tilstede form. 3-4 gange, hvis man kigger på skårmaterialet der ikke kunne limes på vasens hals.

Vasen, og dermed graven, dateres til Ældre Germansk Jernalder (375-550 e.Kr.) ved sammenligning med kar fra gravpladsen i Hjemsted (Ethelberg, 1986).

Der blev udtaget en floteringsprøve fra balken, X119. Prøven rummede kun ganske lidt trækul. Derudover blev de sidste 5 cm af gravfyldet soldet. Desuden er der gemt en lille pose jord, X47, fra karrets indhold til evt. fremtidig analyse.

Jordfæstegrav, A200

Figur 11: Jordfæstegraven A200 og dens indhold. A) Graven som den så ud i fladen. Set fra N. B) De to gravkar, X25 og X26, efter at de er taget op og blevet let afrenset. C) X26 efter den er vasket og limet. D) Den smalle grav hvor kun balken og de to kar står tilbage. Set fra Ø.

Øvrige anlæg og konstruktioner på gravfeltet

Udover de tre gravanlæg og sporene efter den overpløjede gravhøj, er der enkelte anlæg og konstruktioner, som vil blive omtalt her, hvoraf nogle må anses som værende en del af de ritualer der er foretaget på gravpladsen.

De tre grave ser alle ud til at være fra jernalderen, og kan formentligt snævvres yderligere ind til slutningen af yngre romersk jernalder/starten af ældre germansk jernalder. Dateringen på selve gravhøjens oprindelse kan ikke defineres, da det kun er den alleryderste kant der er udgravet. Til gengæld ser det ud til, at der kan have ligget et hus, K13, delvist under gravhøjen i starten af ældre bronzealder. Der blev kun fundet to meget dybe, og ensartede stolper tilhørende et muligt midtsulehus. Den begrænsede mængde spor efter et hus må nødvendigvis tages med et forbehold. Da der var tydelige stolpespor i de tagbærende stolpehuller, blev der foretaget to AMS-dateringer på huset. Begge ligger langt tilbage før de omkringliggende grave blev til, men de peger på to forskellige dateringer – en i senneolitikum og en i ældre bronzealder P.1. Det må nødvendigvis være den yngste datering der må være nærmest. Hvis det er rigtigt, at der har ligget et hus her i ældre bronzealder, må gravhøjen nødvendigvis være senere end dette. Der er dog eksempler på at gravhøje opføres

direkte oven på (nedlagte) huse (se eksempelvis SBM1159 Kildebjerg Ry Midterfase) i bronzealderen, så stambegravelsen kan stadig være af ældre dato end jernalder.

I feltets vestlige del ligger en otte-stolpe-konstruktion, K3, der danner en firkant. Konstruktionen må formodes at have været et større ligbrændingssted på næsten (fig. 9) 5 x 5 m. Dette baseres ud fra bl.a. ligbrændingsforsøg og etnografiske iagttagelser (Henriksen 2009). Ud fra konstruktionens størrelse har det været et meget stort ligbål, hvor der ikke har været sparet på brændet. Dette kan ifølge Mogens Bo Henriksen, kun være et tegn på at afdødes slægtninge ville markere den afdødes status med et markant ligbål (Henriksen 2009, s. 82). K3 ligger desuden højt i terrænet og et sådant bål vil have kunnet ses langt omkring. Et sådant ligbrændingssted var til engangsbrug, da stolperne efterfølgende var brændt ned sammen med ligbålet. I et par af stolpernes opfyld blev der fundet brændt knoglemateriale, og i flere var der også en del trækul. I den ene stolpe blev der desuden fundet sekundært brændt, ornamenteret keramik, X56, som kan dateres til yngre romersk jernalder/ældre germansk jernalder. Dertil er der udført to AMS-dateringer fra fylden i stolpesporene. Den ene prøve, AAR33279, havde desværre en ugyldig datering. Den anden, AAR33280 (forkullet korn), fik dette resultat: 1690 ± 23 , 337AD (81.3%) 417AD. Dateringen understøtter keramikken, X56, der blev fundet i den ene stolpe samt den øvrige datering på alle tre grave.

På linje med de to midterste stolper i den Ø-V-gående retning ligger der 4,3 m mod vest en meget dyb stolpe med stolpespor, A208 (se fig. 9 og 12). Stolpen måler 57 cm i diameter og er 63 cm dyb. Rundt om stolpesporet blev der fundet flere skoningssten.

Figur 12: A208; en meget dyb stolpe var placeret ud for ligbrændingsstedet K3. Her ses et billede af stolpens profil med indridset tolkning. På fladen ses alle de sten fra stenskoningen omkring stolpesporet, som er taget op under snitningen. Set fra Ø.

Ud fra stolpens dybde og stenskonning må man gå ud fra, at stolpen har haft en anseelig størrelse og højde. Da den ligger ud for K3, kunne man også formode, at den har haft en

funktion i forbindelse med ligbrændingen. En jordprøve, X29, fra stolpesporet er blevet floteret. Der blev fundet lidt trækul i prøven.

Slutteligt skal nævnes, at der i gravfeltet også blev registeret to kogestensgruber, A244 og A258. Der blev ikke fundet daterende materiale, og da de kendes fra hele oldtidsperioden kan de ikke knyttes specifikt til gravpladsen.

Jernalderbebyggelsen

I både det vestlige og østlige felt på den sydlige side af Herredsvejen, er der levn fra jernalderbebyggelse fra yngre romersk jernalder og ind i den ældre germanske jernalder. Bebyggelsen er dateret ud fra en kombination af hustypologi og AMS-dateringer.

I det vestligste felt (fig. 13) ses de nordlige ender af to sadeltagshegn, K2 og K4, som ikke kan have eksisteret samtidigt, og dermed viser tilstedeværelsen af en gård i flere faser. Selvom der ses et forløb på op mod 30 meter på den ene gårdsenhed, er der ikke tegn på tilstedeværelsen af bygninger i denne del. Vi må derfor antage at hovedhus og økonomibygninger må ligge lige syd for udgravningsgrænsen.

På denne vestlige side af slugten er terrænet forholdsvis plant, og det er omkring 3-4 ha som udover den sydlige del af gården til K2 og K4, også potentielt kunne rumme yderligere bebyggelse fra yngre jernalder. Der blev udtaget enkelte floteringsprøver fra hegnsstolperne, men der blev ikke fundet brugbart materiale til AMS-datering. Derfor beror datering udelukkende på typologi. Sadeltagshegn findes i både yngre romersk jernalder og germansk jernalder.

Langhus

Langhuset er det hus, hvor man har boet og haft sine dyr på stald. Det har fået sit navn, da husene er aflange, oftest 5-6 m brede. Det er forskelligt, hvor lange husene er. De fleste huse er mellem 15 og 25 m lange, men de kan være så lange som 40-50 m, selvom det hører til sjældenhederne.

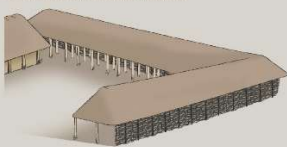
Der er også mindre bygninger, som har været brugt som fx arbejdsdus og til opbevaring. Indgangene er i langhusenes lange vægge, og indrettes oftes med bolig i den ene ende (mod vest) og stald i den anden (mod øst).

Sadeltagshegn

Sadeltagshegnet er et slags tagoverdækket hegn. Det kan bedst sammenlignes med et nutidigt cykelskur, idet de er åbne ind mod gårdspladsen, mens ydersiden har en risflettet væg. De har formodentlig tjent som opbevarings- eller arbejdsområder for gårdens beboere, ligesom de også kan have fungeret som staldarealer for husdyr.

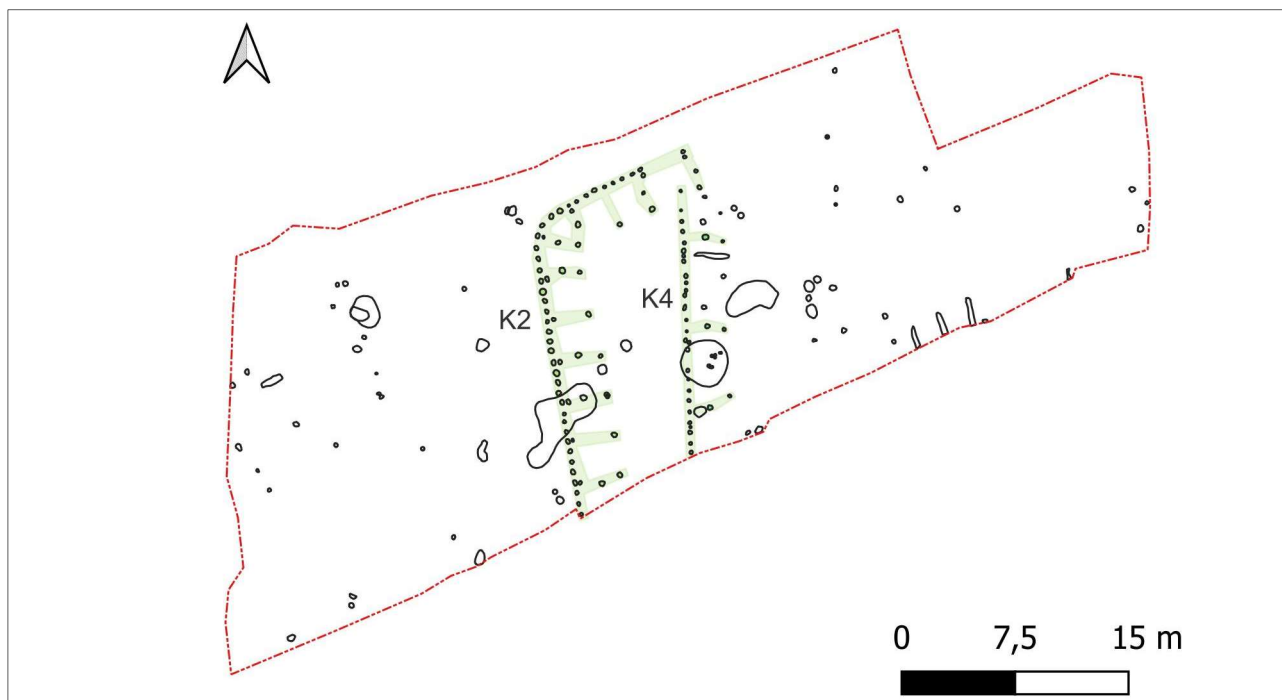
Sadeltagshegnene ligner derfor til dels de treskibede huse. Ligesom husene har de nemlig flere parallelle rækker af stolper, der har båret hegnets tag. Sadeltagshegnene kan være 3-5 m brede og omkranser oftest gårdspladsen til langhusene i perioden fra ca. 200-700 e.kr.

Gård

En gård er en fælles betegnelse for de bygninger, der har været knyttet sammen som en samlet enhed. En gård består typisk af et langhus brugt som bolig og stald og derudover et eller flere udhuse. Desuden er der eventuelt et hegn, der indhegner gårdspladsen.

Figur 13: Det vestligste felt syd for Herredsvejen rummer spor efter to sadeltagshegnsløb fra to faser af en jernaldergård.

I det østligste felt (Fig. 14) syd for Herredsvejen er der også spor efter bebyggelse fra jernalderen. Her er der til gengæld ikke fundet regulære sadeltagshegn, men i stedet spor efter seks huse (K1, K6-K8, K10, K11), et enkeltradedt hegn (K12) samt et muligt hegnshus eller særegen bygning (K9). Den sydvestligste del af feltet ligger inden for 100 m fredningszone i forhold til gravhøjen sb. 26. I dette område ses kun kanten af et par huse, rest af agerren og enkelte naturfænomener; ellers er området tomt.

Husene har varieret bevaringsgrad. Ved et par af husene ses bevarede spor efter vægge og indgange (K1 og K7), mens en tredje har sporadisk bevaret vægforløb (K11). Øvrige huse har kun bevarede tagbærende stolpehuller.

Ved husene med bevarede vægstolper ses en bredde ved husenes midte på mellem 4,9-5,4 m. Både K7 og K11 har indsnævrede vægge ved gavlene.

K7, som er den bygning der har det bedst afklaret forløb af vægstolper, er 13,5 m lang. K11 er helt klart den længste bygning med mindst seks sæt tagbærende stolper. K11 er mindst 18 m lang. De øvrige huse har mellem to (K1, K7 og K8) og tre (K6 og K10) sæt tagbærende. I to sæts husene varierede spændet mellem de to sæt mellem 5,1, 5,3 og 6,7 m.

Indgangene er i K7 placeret omtrent midt i huset og ud for hinanden. I K1 er indgangene placeret overfor hinanden, men ret atypisk ligger de helt ud mod gavlen i øst. Der er ikke erkendt indgange i de øvrige huse.

Husene er oftest orienteret i en øst-vestlig retning, men K11 ligger næsten stik nord-syd.

Husene mod øst ligger i flere faser – måske helt op til fire faser, mens husene i vest godt kan have været samtidige.

Der er foretaget fem AMS-dateringer på to huse: K1 dateres således til ældre germansk jernalder og K11 som overgangen mellem yngre romersk og ældre germansk jernalder.

Figur 14: Det østligste felt syd for Herredsvejen med spor efter otte konstruktioner og enkelte gruber. Dertil ses et regelmæssigt agerrenssystem.

Selvom der synes at være en stor varietet på hustyperne på feltet, så skiller K1 (Fig. 15) sig yderligere ud ved at have massive stolper, der både er brede (100-127 cm) og dybe (51-64 cm). Så måske er der tale om en bygning, som var højere end de øvrige bygninger.

Der er fundet lidt keramik, heraf enkelte ornamenterede og glittede skår, flintafslag, en fragmenteret hvæssesten og en blå glasperle i de tagbærende stolper. Fundene var jævnt fordelt i husene. I særligt to huse, K1 og K6, optræder større mængder forkullede korn.

Figur 15: K1 i opvejet tilstand og med to arkæologer indeni. I felten blev huset opfattet som et tre-sæts, hvilket viste sig ikke at være korrekt. I landskabet bagved får man en meget god fornemmelse for terrænfald ned mod Sommerbækken.

Ældre grubeaktivitet

Omkring husene ses enkelte nedgravninger fra jernalderen. Her skal særligt nævnes to gruber, A469 og A455, som var de eneste med daterende indhold, som peger på aktivitet i begyndelsen af jernalderen.

A455 er en større grube, som formentlig oprindeligt blev gravet for at skaffe ler. Gruben er bønneformet og fylder et areal på ca. 10 m². Nedgravningens bund er ujævn og med en maksimumdybde på 64 cm. Der ses to dominerende lag i grubens opfyld: Øverst et lag (1) med mørkt brunt muldet, sandet ler med ildskørnet flint, klumper af rødbrændt ler, trækul, håndstore sten, samt en hel del keramik. Nederst ses et lag (3) med heterogent gråt let sandet ler der er stærkt opblandet med gult ler. Der er en del keramik, som i dette lag er præget af den meget kompakte fede ler, hvilket gør keramikken blødere. Der ses desuden en del rødbrændt ler og trækul. Ind imellem ses lommer (2) af gult sandet ler. Et tyndt lag (4) er særligt trækulsholdigt, og her er der taget en floteringsprøve, X43. Floteringsprøvens kursoriske gennemgang viste, at der var enkelte korn af byg og frø fra lancet vejbred.

Keramikken (fig. 16), X84-X89, fra gruben bestod af i alt 305 stykker skår af 14.760. Randskårene stammede primært fra større forrådskar, med tykke vægge og ru yderside. Der er desuden randskår fra mindst 17 forskellige små og mellemstore kar, herunder også fade. En båndformet hank ses på et af de mindre kar. Dertil blev der fundet et tykvægget, sortbrunt sideskår, X85, mellemgroft magret og med afglattede sider. Stykket er stregornamenteret og zoneopdelt.

Figur 16: De væsentligste skår fra gruben A455.

Slutteligt skal nævnes en næsten hel karprofil af et treleddet kar, X84, med høj standring. Standringen er dekoreret med to omløbende, parallelle furer. I bunden er der sekundært udhugget et timeglasformet hul på 2 cm i diameter.

Dateringen af skårene fra A455 må lande i en af de to første perioder i førromersk jernalder (500-100 f.Kr.), og kan dermed ikke knyttes til den fundne bebyggelse. Det tyder dog på, at der i nærheden også kan findes bebyggelse fra før Kristi fødsel.

A469 er en noget mindre, let oval grube på 1,5 m². Gruben er 38 cm dyb og rundbundet. Fylden bestod af et øvre lag af mørkt gråbrunt let sandet ler med trækul og keramik, X92-94, knusesten, X91, samt flere håndstore sten i den østlige del. Nederst var en bræmme af lyst gråt let sandet ler.

Figur 17: Et randskår, X94, fra et fad med indridset mønster både på for- og bagside.

Keramikken fra gruben bestod af et skår fra et ornamenteret fad (fig. 17), flere bundskår med spor efter hul og 66 skår, herunder randskår, sideskår og bundskår. Fadet var mørkt brunt, fint magret og glat. Randen var tynd, afrundet og kraftigt udbøjet. Ornamentikken ses både på karrets inderside i form af skrå parallelle, dybe streger langs fadets kant og på ydersiden ses en dyb omløbende streg og nedenunder den, er der endnu en omløbende streg, hvor der nedenunder er spor efter en skrå streg. Alle streger er dybe og mange af stregerne ser ud til at være lavet efter karret blev brændt, hvilket må siges at være ret atypisk for et Ris-Tebstrup-fad. De øvrige randskår fra gruben er fra tyndvæggede små og mellemstore kar. Den ene er fra en skål med markeret, udbøjet rand, øvrige er med lige eller let udbøjet rand.

Hvis der er tale om et regulært Ris-Tebstrup-fad, må gruben nødvendigvis dateres til førromersk jernalder P.1. (500-400 f.Kr.).

Genstande

På alle tre felter er der indsamlet i alt 108 fund. Fundene er opdelt efter materiale og type, så et fundnummer kan indeholde mere end én genstand. Ud af de 108 fundnumre dækker 38 numre over keramik, 27 numre er jordprøver, 24 numre er flint, syv numre er zoologisk materiale, tre numre er stenredskaber, tre numre er trækul, to numre er glasperler, to numre er brændt ler, et nummer er kam-fragmenter og et nummer er jern. De væsentligste genstande er beskrevet ud for de anlæg de er fundet i, og vil ikke nærmere blive beskrevet her.

Makrofossiler fra jordprøverne

Dette er citeret fra rapporten for den kursoriske gennemgang af 26 jordprøver udført af Peter Mose Jensen:

*"Der blev fundet forkullede kornkerner og/eller frø i størstedelen af de gennemsete prøver. Kornkernerne blev artsbestemt til byg (*Hordeum vulgare*) bl.a. i form af avnklædt byg (*Hordeum vulgare* var. *vulgare*), rug (*Secale cereale* ssp. *cereale*) og havre (*Avena* sp.). Af forkullede frø blev der erkendt halvgræs-familien (*Cyperaceae*), gåsefod (*Chenopodium* sp.), sandsynlig hejre (Cf. *Bromus* sp.), bleg/fersken-pileurt (*Persicaria lapathifolia/maculosa*), lancet vejbred (*Plantago lanceolata*), fladstjerne (*Stellaria* sp.). Trækulsmængden i prøverne var varierende fra meget lav til meget store mængder trækul."*

Agerrener fra historisk tid

I det østligste felt (Fig. 14) ses spor efter syv agerrener som ligger med 9-13 meters mellemrum i en SSØ-NNV-lig retning. Fyldskifterne var ikke så dybe, omtrent 5-8 cm og ret lyst aftegnet mod undergrunden. Agerrenerne ses flere steder i området, og er bl.a. fossilt aflejret inde i Agerskov ca. 330 m mod syd. Inde i skoven ligger de omtrentligt øst-vest.

Agerrener er spor efter gamle marksystemer, som i princippet kan stamme helt tilbage til middelalderen.

Sammenfatning

Udgravningsfelterne langs med Herredsvejen har givet væsentlig ny viden til historien om jernalderen mellem Bjertrup, Stilling og Fregerslev. De to felter på den sydlige side af vejen peger begge på, at der må være tale om den nordlige afgrænsning af to jernalderbebyggelser på hver deres side af en naturlig kløft. På begge sider er terrænet mod syd en god mulighed for videre bebyggelse, og taget i betragtning, at der ligger vikingegravplads lidt længere mod øst, så må der ligge kontinuerlige jernalder og vikingebebyggelse helt hen mod Fregerslevvej, og måske længere endnu, og nok også ned til søen. AMS-dateringerne og hustypologien taler for at bebyggelsen starter op i slutningen af yngre romersk jernalder og fortsætter som minimum ind i ældre germansk jernalder.

Gravpladsen som rummede en jordfæstegrav, en urne, en brandpletgrav og en høj, på den nordlige side af vejen har meget enslydende dateringer med bebyggelsen, og det er oplagt at gravplads og boplads har eksisteret samtidigt. Dog kender vi ikke gravhøjens oprindelige datering, hvilket meget vel kunne ligge i bronzealderen. Det må ligeledes bemærkes at gravpladsens udstrækning med meget stor sandsynlighed fortsætter mod nord, hvor der kan forventes begravelse hele vejen rundt om gravhøjen, og ikke mindst indeni gravhøjen. Det bør understreges at dokumentationen af de tre grave viser, at der er tale om stærkt nedpløjede anlæg, hvor kun den absolutte gravbund stod tilbage.

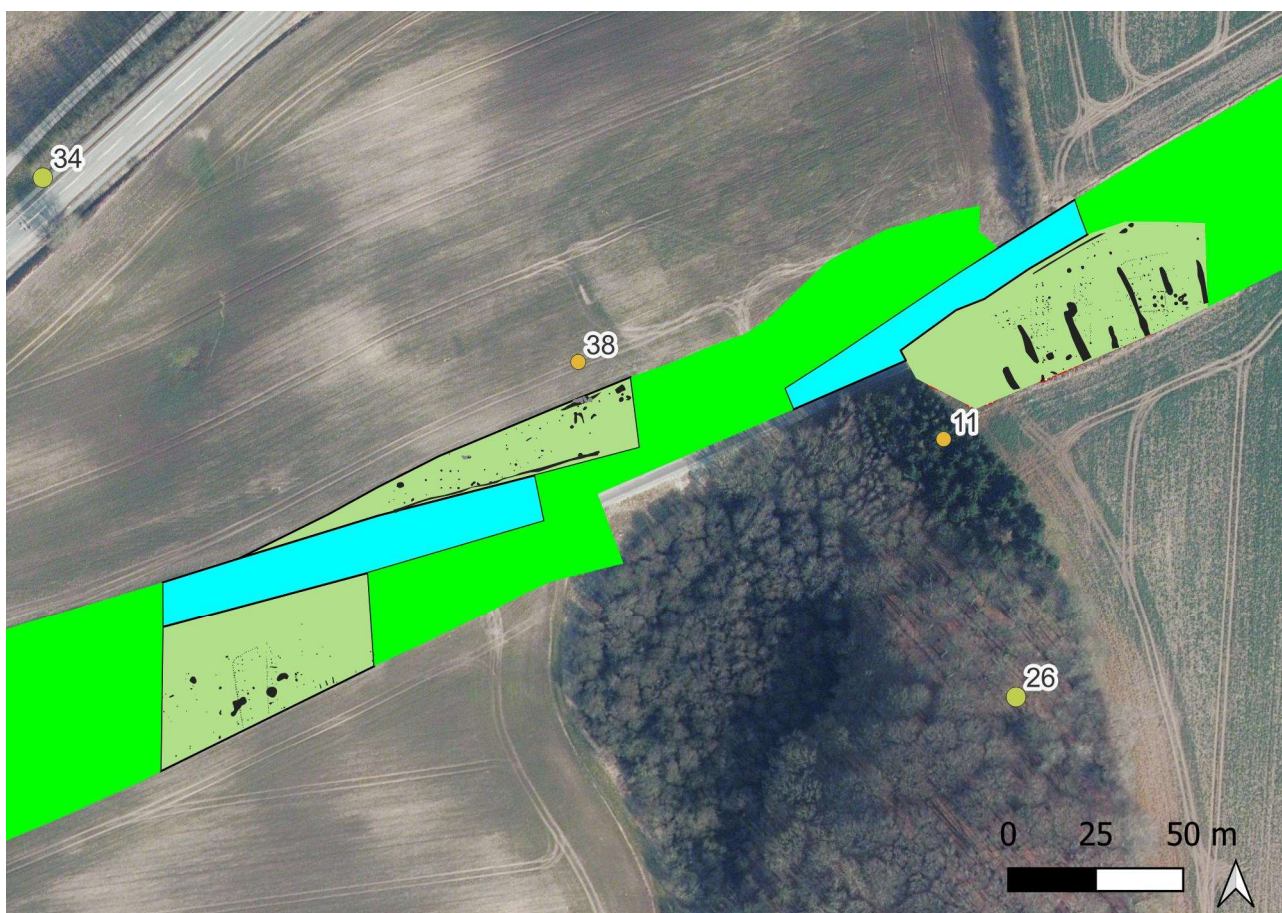
På gravpladsen er der også fundet spor af selve ligbrændingshændelsen, i form af ligbålsstativer.

Herredsvejens gamle forløb (før 2020) kunne meget vel have været omtrent det samme som den vej der må have ligget der i jernalderen, og vejen kunne derved have været en fysisk markering af et skel mellem de døde og de levende.

Fremtidigt arbejde på stedet

De berørte arealer (Fig. 18) er nu frigivet til anlæggelse af ny vej og arbejdsareal. Alle de påtrufne oldtidslevn er ingenlunde afgrænset, og man må forvente at der vil være flere grave og gravhøjsrest nord for vejen, samt bebyggelse syd for det vestlige og østlige tracé.

Der må ikke køres arbejdskørsel udenfor de frigivne arealer.

Figur 18: Frigivne arealer er markeret med grønt - klar grøn=forundersøgelse - mat grøn= systematisk udgravning. De lyseblå farve var de områder, som vi skulle følge i forbindelse med fjernelse af eksisterende vej. Kortbaggrund: Ortofoto 2022 fra Styrelsen for Dataforsyning og Effektivisering

Skanderborg Museum d. 08-11-2023

Cand. Mag. Merethe Schifter Bagge

Anvendt litteratur

Ethelberg, P. 1986: *Hjemsted – en gravplads fra 4. og 5. årh. e.Kr.* Skrifter fra museumsrådet for Sønderjyllands amt, 2. Haderslev 1986

Henriksen, M.B. 2009: *Brudager Mark – en romertidsgravplads nær Gudme på Sydøstfyn.* Bind 1 og 2. Odense Bys Museer 2009.

Tidstavle

År f./e. Kristus

